

4.

VISBYIKONER

Det bästa i livet är gratis, och frågan är om inte en promenad bland rosorna i Visby bör räknas dit?⁴²¹

Ett antal motiv har ständigt dykt upp under materialinsamlingen och pockat på intresse genom att de antingen vandrar mellan olika materialkategorier, ständigt får ny aktualitet eller tycks ingå i starka maktkamper om hur Visby bör representeras. De är betydelsebärande på många sätt. Ett är att de kan ingå i flera mindscapes samtidigt, vilket gör motiven starka och bidrar till deras ikonstatus. Med ikon menar jag att motiven förekommer ofta, i olika sammanhang och att de ständigt laddas om med nya innebörder. Dessutom har de en stark symbolisk betydelse som går utanför deras egna komponenter. En del tillskriver ikoner universella betydelser, känsloladdningar och koncept, men här gäller en snävare räckvidd.⁴²² Jag har valt ut fyra motiv för att titta närmare på vilka ordningar de ingår i. Det första är *Visby ringmur från den norra sidan* som har blivit en mycket vanlig representation i många sammanhang. Den vyn får ofta fungera som metonym för både Visby, hela Gotland och ibland även för Sverige. Carl Gustaf Hellqvists tavla *Valdemar Atterdag brandskattar Visby* färdigställd 1882, är den andra. Tavlan har varit aktuell många gånger och inte minst de senaste tjugofem åren genom att motivet spelar en stor roll under den årliga Medeltidsveckan. Den visualiserar evenemangets ramberättelse med Atterdags intåg i staden, brandskattning och uttåg år 1361. Detta specifika årtal och Atterdags erövring av Gotland får inte sällan symbolisera slutet på Visbys guldålder. En särskild liten gata, *Fiskargränd* med sina röda rosor, har blivit en symbol för Visby som rosornas stad. Det är mitt tredje exempel. Georg

421 Ejendal Mia 2003: Det bästa rosåret! I: *Gotland just nu!* Nr 6, sid 9. Skriften är en nöjes- och evenemangsguide.

422 Sturken, Marita & Cartwright, Lisa 2003:36f.

Braun och Frans Hogenbergs karta *Visbia Gothorum*, tryckt första gången 1598, är den förste. Den pekas ofta ut som den första, kända avbildningen av Visby, en panoramabild som visar muren och enskilda byggnader. Den får därmed en särställning som bild betraktad och används i många sammanhang.

De fyra exemplen nedan, Visby ringmur från norr, Brandskattningstavlan, Fiskargränd och kartan *Visbia Gothorum* visar på ikoniseringsprocesser som pekar i lite olika riktningar. Visbys ikoner har hög verkanskraft, agency, då de visas upp och återkommer som motiv gång på gång på olika arenor. Det är genom repetition av bilder som vyns laddning skapas och genom att betraktarna vill få egna upplevelser av de fysiska eller ibland också imaginära miljöerna som visas fram. Man kan känna sig mer eller mindre tvingad att se dem och guider; levande, i tryckt form, som skyltar eller i en modern variant – i mobiltelefonen, står till tjänst med att visa vägen. Man kan, liksom MacCannell, se det som en ritual då motiven ska identifieras på plats.⁴²³

Att en ensam bild kan ”skrika högt”, som en informant uttrycker det,⁴²⁴ gäller inte alls i detta sammanhang. Det fungerar bättre för pressbilder i form av nyhetsrapportering och liknande. Den ständiga upprepningen av vissa objekt i skrift, men främst på bild i form av fotografier och konstverk, gör att Visby med vissa etablerade blickar kan uppfattas som fryst. Vissa motiv blir till pittoreska vyer som stelnar genom massproduktion och ikonisering, vilket överskuggar andra delar av det fysiska Visby, fast de också finns mitt framför ögonen.⁴²⁵ Här spelar också den långa tidsaspekten med liknande motiv in. Det är en process som är mycket tydlig på turistorter där historien är viktig i den dominerande berättelsen. MacCannell talar också om en sakraliseringsprocess där han identifierar delar som inramning, bildreproduktion liksom en social reproduktion som kan innebära att namnge platser efter ett visst utpekad objekt.⁴²⁶ Någon slags helighet framstår ofta när det handlar om kulturarv, vilket Svante Beckman har diskuterat i flera av sina texter.⁴²⁷

423 MacCannell, Dean 1999:44f.

424 Intervju Tommy Söderlund 2004-01-07.

425 Jfr Jokinen, Eva & Veijola, Soile 2003:260.

426 MacCannell, Dean 1999:44f.

427 Text Beckman, Svante 1993b:97, även Sandström, Ulf 1990:100-115.

Ser man bara på dominerande bildmotiv så verkar det inte ha hänt något i Visby de senaste 150 åren. Så är naturligtvis inte fallet. Det har hänt mycket i form av rivningar, ombyggnationer och helt nya hus och bostadsområden. Byggnaders funktioner har ändrats. Staden har blivit betydligt större till ytan och förtätningar har gjorts i den gamla stadskärnan. Olika grupper av människor har flyttat ut och in. Konstvetaren Russell Staif pekar på något liknande med stor tydlighet i ett Venedigexempel. Fotografer liksom de förmoderna konstnärerna söker det statiska, menar han. Världen fryses i ett antal statiska ögonblick och platser som Venedig blir till ett antal konsumerbara ikoner. Följden blir att staden blir två platser, en för turister där tiden tycks stå stilla och en för de bofasta i deras vardagsliv där platsen ständigt förändras.⁴²⁸ Det handlar alltså om två helt skilda mindscapes. Detta går att nansera i mitt Visbyexempel. Även en del av de bofasta vill upprätthålla föreställningen om en ”frost” stad, från en viss tidsperiod, där nyare tiders arv osynliggörs. Lotten Gustafsson påpekar att för dem som bor i innerstaden gäller ett livsrum som liknar ”en utställning eller en scen”, vilket är något som blir särskilt tydligt under Medeltidsveckan.⁴²⁹ En del flyttar numer till Visby (innerstad) just för att de vill bo på en plats med specifika estetiska och byggnadsantikvariska ideal. Ikoner i form av ruiner, valv, packhus med trappgavlar, ringmur och smala gränder är det som lockar. Det är en klar vändning efter den stora utflytningen till moderna hus utanför ringmuren vid mitten av 1900-talet och ett antal decennier framåt. Innan det började byggas utanför muren var Visby en plats där människor med stora sociala skillnader samsades på en liten yta. Idag talas om gentrifiering då högre samhällsklasser som delar dagens ideal flyttar in i de äldsta områdena och priser på bostäder och hyror stiger.⁴³⁰ I ett längre perspektiv är det alltså en rörelse som gått i flera riktningar.

I mina exempel kommer jag att behandla hur de fyra motiven fungerar idag och hur de har etablerats och utvecklats som ikoner. Inte minst utnyttjas det tidsdjup som finns i materialet för att diskutera motivtraditioner, aktörer och hierarkier.

428 Staif, Russell, odaterad, *Contemporary Tourism Issues, Venice: a Case Study*, sid 2f.

429 Gustafsson, Lotten 2002a:147.

430 Jfr Runesson, Lennart 2000.

Ringmuren från norr med Nordergravar

- När uppfördes er tjugiga ringmur?
- Första gången omnämns den år 1288.
- Någon gång dessförinnan alltså.⁴³¹

”Lite färre solstolar. Mycket mer Gotland.” Så lyder ett reklam-budskap på Gotlandsbåtarna hösten 2007. Det firar förbi på ett antal monitorer runt om på fartygen som trafikerar Nynäshamn och Oskarshamn till och från Visby. Till texten hör en bild med Visby ringmur från norr med Nordergravar utanför. Rättare sagt trodde jag länge att det var just det här murpartiet eftersom det så ofta avbildas på detta sätt, men i själva verket var väderstrecklet lite mer från nordost. Det upptäcktes när jag fick bilden från Destination Gotland för att använda i avhandlingen.

Texten i reklamen på båten fortsätter, men i mindre typsnitt:

”Boka en skön höstweekend där sommarkänslan dröjer sig kvar.” Fotot är en kvällsbild och den är ganska mörk. Muren är i skugga och hela bilden går i rosa, grått och brunt. Den här bilden ska locka turister under eftersäsong och ringmuren får stå för något utpräglat gotländskt. När de fyktiga solstolarna är borta finns muren kvar att uppleva. Den kollektiva, turistiska blicken under turistsäsongen, Urrys *Collective gaze*, byts ut till en romantisk, det han kallar *Romantic gaze*. De som besöker ön slipper trängas med andra som jagar upplevelser av och på Gotland. Man kan få

Ringmuren från nordost, från Destination Gotlands höstkampanj 2007. Foto: Patrick Hansson

känslan av att ha muren mer eller mindre för sig själv.⁴³² Så är det möjligt att tolka reklamen.

Det här fotot liknar mycket en affisch som har använts flitigt av Destination Gotland tidigare. Den är en sommarvariant på samma tema med ringmuren från norr, men med två män i shorts och bara överkroppar som strosar i Nordergravar. Norra muren

⁴³¹ Martin Stugart intervjuar landsarkivarien Tryggve Siltberg i *Dagens Nyheter* 2005-09-15, i samband med Landsarkivets 100-årsjubileum i Visby.

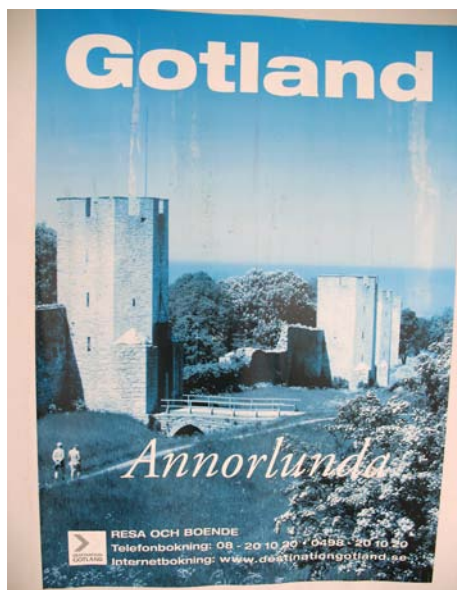
⁴³² Urry, John 1990.

Destination Gotlands blekta affisch på färjeterminalen i Visby.

har varit med mycket i tidigare reklamkampanjer. Ett exemplar av just den här affischen har jag fotograferat. Den hade hängt i flera år på färjeterminalen i Visby och blivit blekt.⁴³³ Ett annat exemplar av samma affisch dök också upp flera år senare i restaurangen på en av färjorna, vilket jag beskrivit tidigare i turismavsnittet. Själva vyn har avbildats i flera hundra år och blivit till en lätt igenkännbar Visbyrepresentation. Att en reklamaffisch, som i vanliga fall har väldigt kort användningstid, först kan hänga upp i flera år och sedan återkomma ytterligare några år senare, beror på bildmotivet. Det har blivit till en fast vy och en ikon. Som en sådan är det mera tidlöst och långlivat.

Ringmuren har gjorts användbar till mycket genom olika uppladdningar och omladdningar. Betydelser har byggts på och dragits ifrån, men resultatet har blivit en landskapsbild, särskilt då muren visas upp från utsidan och bilderna gör något med våra känslor. Idé- och lärdomshistorikern Jakob Christensson kallar detta för "Landskapet i våra hjärtan". Han beskriver landskapet som besjälade då vi lägger in våra egna föreställningar och laddar det med personliga minnen och litterära associationer. Den aspekten finns med i mindscapesbegreppet. Synen på ett landskap kan också röra rena naturupplevelser, fördomar och det kulturbundna, menar Christensson.⁴³⁴ Den har likaså att göra med landskap som konsumerbar handelsvara, en resurs för ekonomisk tillväxt.

Aktörerna är många och bilder av muren blir ett hjälpmedel för att nå deras skiftande mål. Jag har hittat åtskilliga exempel producerade och använda i kulturarvssammanhang, inom konsten och som turismbilder, men även i helt andra kontexter. Särskilt den

⁴³³ I min licentiatavhandling analyseras denna affisch och praktiker kring den mer ingående. Johansson, Carina 2006a:46f.

⁴³⁴ Christensson, Jakob 2002:5.

norra sidan av Visbys stadsmur reproduceras om och om igen. I det fallet blir MacCannells begrepp ”mekanisk reproduktion” passande i flera avseenden.⁴³⁵ Förutom att samma vy hamnar på bild många gånger verkar den ibland visas upp slentrianmässigt, utan eftertanke.⁴³⁶ Bara för att den är känd visas den igen för att utnyttja det repetitiva kraft.

I början av 1980-talet kallar Lennart Bohman den här vyn för ”Sveriges mest söndermålade utsikt” och hänvisar till alla de konstnärer som avbildade muren runt sekelskiftet 1900.⁴³⁷ Han har inte myntat uttrycket själv då han sätter det inom citationstecken, men anger inte varifrån det är hämtat. Arthur Sjögrens tecknade bild *Artisterna och Visby* i *Söndagsnisse* 1894, diskuterad ovan, är ju en kommentar till detta. Vyn har haft fortsatt aktualitet efter konstnärernas glesdagar, inte minst inom turistnäringen. Den avbildades även innan av besökare och Visbybor som tecknade, men konstnärerna har haft stor betydelse för förandet av Visbys mindscapes genom att peka ut och rama in motiv, liksom att bidra till ett aktivt bortseende. Idag är de många avbildningarna nästan uteslutande fotografier, men 1900-talets omfattande souvenirproduktion har gjort sitt till när det gäller ikonstatusen.

Varför just den norra delen av muren fått sådan lyskraft kan ha flera förklaringar. Utan att gå in på avbildningarnas möjliga verkanskraft kanske den är tilltalande för att man även kan se havet här och att ett f ertal murtorrn kan skådas från samma utkikspunkt. Området utanför muren har lämnats fritt och är utan moderna tillägg. Det kan därför vara lätt att föreställa sig hur livet tedde sig på medeltiden, utan att behöva tänka bort nyare hus och miljöer. Många av Medeltidsveckans deltagare är därför förtjusta i muren här. Aktörer från sällskapet De Badande Vännerna har agerat för att muren ska vara synlig utan alltför mycket skymmande växlighet, eftersom den är ett viktigt kulturarv. Det har även Länsmuseumet. Med turistbuss är det lätt att stanna ovanför murpartiet och se hela den nordliga delen. Kanske är det också för att en bit av muren på denna sida är tämligen raserad. Det gör att den ser mer ut som en ruin som naturen håller på att återta än ett skrämmande försvarsverk som var avsedd att skilja olika folkgrupper från var-

⁴³⁵ MacCannell, Dean 1999:44f.

⁴³⁶ Se text framsidan på Gotlands Turistförenings broschyrer för den tyska marknaden.

⁴³⁷ Bohman, Lennart 1981:17.

andra. Muren kan därför uppfattas som mycket romantisk just här och solnedgångarna i havet som är möjliga att se härifrån kan förstärka det romantiska intrycket. Ytterligare en orsak kan vara att vyn helt enkelt uppfattas som estetiskt tilltalande med sina former, färger och böljande landskap utan några djupare tankar om murens ursprung, autenticitetsanspråk eller andra faktorer.

Landskapet har dock fått hjälp att laddas av olika aktörer med bilder och narrativer. Den östra delen av muren exponeras i tämligen hög grad också, men den norra har i större utsträckning blivit en fast, återkommande vy. För att diskutera några aspekter av detta ger jag först några fler nutida exempel och visar på funktioner vyn har i lokalsamhället. Sedan går jag tillbaka i tiden för att ge förslag på sådant som kan vara av vikt i processen att skapa en ikon av Visby ringmur från norr.

Fem funktioner

Mathilda 10 år, har en bild mitt på sin anslagstavla. Hon förklarar att hon nyligen har satt upp den. Hon hittade den i en ”katalog” och tyckte att den var fin när hon letade efter några andra bilder som hon skulle skicka till en kompis som fyllde år. Bilden skildrar ringmuren från norr och är ungefär 8x10 cm. Den samsas med bland annat ett vykort från Gran Canaria och ett foto på en igelkott av en Visbyfotograf. Ringmursbilden har höstfärger genom brun/gula och orange löv i förgrunden. Det är särskilt färgen och löven som gör bilden bra, anser Mathilda. Hon och hennes bror brukar åka pulka just här på vintern. De bor inte heller långt ifrån den här delen av muren, men det var inget hon tänkte på när hon valde bilden. Den är helt enkelt fin, menar hon.⁴³⁸ Vid ett senare tillfälle har bilden fått flytta på sig till anslagstavlans ena hörn. Mathilda har placerat något annat, mer aktuellt i mitten, men ringmursbilden sitter fortfarande kvar. Några månader senare är den borta.

Jag finner ut att bilden är hämtad ur Gotlandsguiden, den största turistbroschyren som produceras om ön och som kommer ut med flera nummer varje år. Ringmursbilden finns i en annons från

⁴³⁸ Samtal Mathilda Nyman 2007-09-29. Igelkottsbilden är också en Visbyrepresentation av fotografen Tommy Söderlund. Bilden ingår i fotoprojektet *En dag i Sverige*, som resulterade i en bok och en vandringsutställning. Karlsson, Petter 2003.

Gotlands kommun som vill locka nya invånare till ön med rubriken: ”Ett liv på Gotland.” Den har sällskap av en vy från landsbygden; ett vitt kalkstenshus med en skock får i förgrunden.⁴³⁹ Trots att bilderna publiceras i en turistbroschyr är de i detta exempel i första hand inte ämnade att vara turistbilder, utan representerar gotländsk boendemiljö. Betydelsen blir dock dubbel då mediet ändå är en turistbroschyr som i stor utsträckning läses av just turister, men som kan vara möjliga inflyttare. När bilden med denna vy sedan klipps ut och sätts upp i ett Visbyhem får den en annan betydelse, som en dekorativ bild med fina färger som pryder ett fönster. Motivet är dock inte vad som helst, utan en estetiskt tilltalande tappning av en för oss känd miljö. Detta är tre funktioner med olika betydelser Visby ringmur sedd från norr kan låna sig till i nutid, det vill säga locka turister, nya invånare och att vara en dekorativ bild på väggen i ett hem.

Innan jag lämnar exemplet vill jag peka på att Mathilda klippte ut en bild ur just en turistbroschyr och satte upp på väggen i sitt rum. Kopplat till den undersökning jag gjorde med de tre vuxna som reflekterade över Visbybilder i samma broschyr, *Gotlandsguiden*, dock en annan årgång, är exemplet intressant. De vuxna hade olika strategier för att visa ett slags motstånd mot etablerade turismrepresentationer, vilket beskrivs i avsnittet om turismbilder.⁴⁴⁰ Detta eventuella motstånd kan vara något man socialiseras in i och som ett barn ännu inte lärt sig.⁴⁴¹ Med det menar jag inte att alla har samma inställning till turismbilder, men det finns en tendens att inte vilja anamma dem om betraktaren anser sig ha en djupare kunskap om platsen.⁴⁴²

Det andra exemplet gäller Eva, konstnär boende i Visby och hennes tjugoföråriga son. När sonen flyttade till Stockholm ville han att Eva skulle måla en fondvägg i den nya lägenheten. Hon tänkte i banor av graffiti eller något annat ungdomligt. Det var inte alls vad han ville ha, utan ett Visbymotiv. De gick runt i staden och letade efter något lämpligt att avbilda och fastnade för ringmuren

⁴³⁹ *Gotlandsguiden*, sommaren 2007, sid 247.

⁴⁴⁰ Johansson, Carina 2005:107-125.

⁴⁴¹ Jfr Jokinen, Eeva & Veijola, Soile 2003:263 där författarna beskriver hur barn inte hunnit lära sig konventionerna för hur ett känt finskt turistmål reproduceras på bild. Det är ett liknande exempel på möjlig socialisering.

⁴⁴² Jfr Gustafsson, Lotten 2002a:147f.

från norr med Nordergravar. När jag påpekade att det är en av de allra vanligaste Visbyrepresentationerna började Eva att skratta. Det blev en aha-upplevelse då hon kände till många bilder av vyn, men inte tänkte på att de var på väg att ansluta sig till just den bildtraditionen. Hon påpekade också att det var ombytta roller då hon som var äldre tänkte på graffiti och ungdomskultur och tjuugoaringen på ett etablerat Visbymotiv med koppling till hans uppväxtort. Det brukar vara tvärt om. De estetiska idealen spelade in då de enades om den här vyn, men den identitetsskapande funktionen var kanske viktigast. Att ringmuren har ikonografiska kvaliteter fick de också med.

Ett liknande exempel gäller en man, Ulf, som fick en minnestallrik i porslin med Visby ringmur från norr av sin mormor då han som ung skulle flytta från ön för att studera på fastlandet. Han växte upp i närheten av den del av muren som fanns avbildad på tallriken. Därför kom han att signalera vem han var och var han kom ifrån när han hängde upp den på väggen i sin bostad där. Den fick sedan följa med tillbaka igen när flyttasset gick i andra riktningen. Idag är tallriken trasig, men hoplimmad och minner om uppväxtplatsen, givaren, studentorten och studietiden. En minnestallrik är alltså inte bara en turistsouvenir att fästa sina reseminnen på. En sådan kan fungera på flera sätt.

En minnestallrik som signalerar ägarens gotländska identitet.

Foto: Carina Johansson

Funktionerna att locka turister, nya bofasta och vara en njutbar estetisk vy kan alltså byggas på. Ringmuren från norr med Nordergravar kan också låna sig till att vara en identitetsmarkör och något att hänga upp sina minnen på med hjälp av bilder. Bilderna i sin tur kan skapa trygghet genom motivvalet och vi omger oss gärna med bilder vi känner oss trygga med.

Hur kan man då fånga något av den ikonografiska process som ringmuren är inbegripen i, genom alla avbildningar och förstå den?

Auguste Mayer, Gotlandi-
casamlingen, Almedalsbib-
lioteket.

Foto. Carina Johansson

Mångfaldigande och spridning

Auguste Mayer, tecknaren som följde en fransk vetenskaplig expedition till Skandinavien, gjorde nio Visbymotiv, varav fyra som visar hans tolkning av ringmuren från norr. De gavs ut i verket ”Voyages de la commission scientifique du Nord” 1838 i Paris. Jag lyfte tidigare fram Mayer som en av Visbys ”vyfinnare” och kanske är det just hans avbildningar av den här vyn som varit mest synliga. Bilderna finns inramade i människors hem och återges i böcker. Waldemar Falck visar tre av hans motiv i det stora bildverket *Visby förr i tiden*. Två skildrar norra muren och den tredje klintkanten ovanför domkyrkan med utsikten nedanför. Falck ifrågasätter avbildningarnas överensstämmelse med verkligheten. Han lyfter fram avvikelser och sannolikheter.⁴⁴³

Den lokala aktören Per Arvid Säve, som kanske mest är känd som grundaren till Gotlands Fornsal, tecknade också muren och gav ut bilderna i det spridda verket *Gotland och Wisby i tafior*, med text av C J Bergman. Det kom första gången 1858, Tre år senare trycktes det igen och 1881 gavs delar av det ut på tyska. År 1975 kom hela i faksimil. Verket innehåller 20 litograferade teckningar. ”Norder port och norra muren” är bild nummer två. Den följer på en bild av stadssiluetten från havssidan.⁴⁴⁴ Det här är också en bild som har ramats in och satts upp på väggar.

Muren började avbildas mer och mer och olika tekniker existe-

⁴⁴³ Falck, Waldemar 1989:382, 390, 395.

⁴⁴⁴ Säve, Per Arvid & Bergman Carl Johan 1975:5.

P A Säve, Norder port och norra muren, ur *Gotland och Wisby i taflor*, 1975 (1858) sid 5.

rade sida vid sida, teckningar, målningar, akvareller och fotografi. Uppladdningen av alla gotländska och tillresta konstnärer har sin betydelse. Några av deras mest kända verk skildrar just den här vyn, såsom Richard Berghs *Vision*. Ungefär en tredjedel av de 134 ringmursbilderna som visades i utställningen på Fridhem 2003 gestaltade ringmuren från norr. Alla de konstnärer jag nämner i avsnittet om konstens bilder i samband med ringmursutställningen representerades med just någon bild av norra muren. Johan Kahl och Ernst Heurlin var två av dem.⁴⁴⁵

Avbildningarna av muren reproducerades i sin tur och begreppet mångfaldigande kan betonas. En del av konstnärernas verk trycktes i böcker och som vykort. Anna Gardell-Ericsson var en av dem. Ett antal av hennes Visbymotiv finns i en vykortserie. En av hennes kända akvareller med den norra muren som motiv är en solnedgångsbild.

Turistbranschens framväxt har också gjort sitt till med alla vykort, turistbroschyrer, guideböcker, affischer och souvenirer. Destination Gotlands bilder i kampanjerna är ett av många nutida exempel på en intensiv bildproduktion och en lång bildtradition där aktörerna har gjort sina val. De har letat efter de bästa bildvinklarna – helst avbildas den norra muren uppifrån med havet i fonden, det bästa ljuset – fotograferna brukar tala om morgonljus

445 Förteckning, Ringmursutställningen på Fridhem 2003-07-05 - -27.

och alla andra val en bildskapare gör. Turismens aktörer har också skapat ett förenklat ringmursmotiv som ska vara igenkännbart även på den minsta souvenir.

Här kan också nämnas en affisch från 1930-talet, avsedd för utlandsturisten, som producerades i två varianter, tryckt på Centraltryckeriet i Stockholm. Tecknaren heter Ivar Gull. Bilden är densamma, men texten, som är på engelska, skiljer sig åt. På båda lyfts Visby fram som ruinernas och rosornas stad, men på den ena är ordet *Sweden* stort och *Visby* mindre och på den andra är det tvärt om. Vyns perspektiv är förvrängt. Muren har fått enorma proportioner i förhållande till ett hästekipage som är på väg in genom murporten. Domkyrkan är felplacerad. Tilltalet är skämtsamt och sagobetonat, men bilden fungerar ändå som en turismrepresentation av Visby utan att kännas som en annan genre, exempelvis en karikatyr eller skämtbild.

Jag såg affischen första gången inramad på väggen i Stadsarkivet i Visby. Sedan har den dykt upp på olika amerikanska och engelska webbsidor där gamla affischer finns till försäljning. Vid

Höger bild: Visbyaffisch av Ivar Gull i ett skyltfönster i Kapstaden 1934. Fotograf okänd.

Vänster bild: Affisch från 1930-talet av Ivar Gull.

den senaste sökningen kunde en sådan affisch bli min för runt 2000 kronor, hos en auktionsfirma i New York.⁴⁴⁶ Den dök också upp på ett fotografi från 1934 i Riksarkivet vid en sökning i Utrikesdepartementets handlingar om turism. I ett brev från Svenska konsulatet i Kapstaden meddelades att en sydafrikansk resebyrå gjorde reklam för Sverige och att stort intresse visats för Sverige som resmål. Fotografiet på resebyråns skyltfönster bifogades brevet till utrikesrådet Henriksson i Stockholm. Ivar Gulls Visbybild har i fönstret sällskap av affischer som marknadsför Göta kanal, Jämtland och Härjedalen.⁴⁴⁷ Detta säger något om hur det går att töja på överensstämmelserna med det fysiska landskapet utan att användningen av bilden blir begränsad.

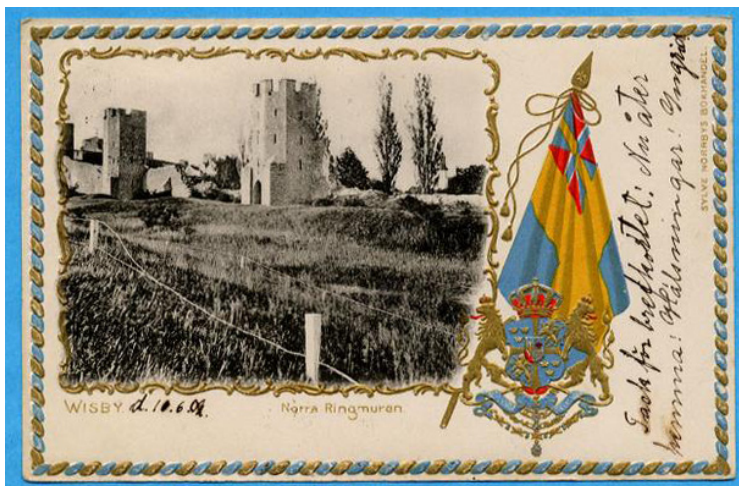
Ringmuren ett svenskt kulturarv

Olika aktörer kan lägga vikt vid skilda detaljer och lägga till bildelement i bilden för att tilltalet ska bli det avsedda, även om grundmotivet är ringmuren från norr. Ett sådant bildelement är faggor på ringmurstornen. Ett murtorn med den gotländska faggan signalerar att muren är gotländsk. När de svenska faggorna vajar blir muren svensk. Epitet som "Landet annorlunda" och "Magiska Gotland" känns fel. Man skulle kunna tänka sig att kulturarvsbranschen gärna visar muren med svenska faggor för att peka på ett viktigt svenskt kulturarv. Det händer, men även andra aktörer gör det.

I *Svensk Soldat 1971*, en bok om "grundläggande soldatinstruktioner för krigsmakten", finns tre inledande bilder med tillhörande bildtexter. De upptar en sida var. Först kommer den svenska fanan, sedan kungen och slutligen Visby ringmur från norr med vajande svenska faggor i murtornen. Varje bild har en bildtext. Fanans text är: "En symbol för vårt oberoende." Kungen, Gustaf VI Adolf, åtföljs av sitt valspråk, "Plikten framför allt". Texten till ringmuren lyder: "Du är medborgare i ett fritt land. Sverige är värt att försvara". Muren fungerar som en metonym för statens viktigaste objekt som berättar om Sveriges förförlust, något att skydda i första hand

⁴⁴⁶ <http://www.liveauctioneers.com/item/2904114>, 2009-04-04.

⁴⁴⁷ Brevet är daterat 5 februari 1934, Riksarkivet, Utrikesdepartementets arkiv, 1920 års dossiersystem, Vol H 1797, Turisttrafik, hotellväsen o dyl, Sverige 1934-1934, IV.

Vykort skickat 1902 med unionsflaggan.

vid ett krig. Flaggorna som är hissade på tornen förstärker budskapet att Visby ringmur är svensk. Alla som gör militärtjänst ska lära sig detta. På sidan efter i boken kommer "Krigsmans erinran" som påminner soldaten om dennes plikter.⁴⁴⁸

Även under unionen med Norge visades ringmuren från norr med den aktuella flaggan. Här ett påkostat vykort i relief, skickat från en kvinna 1902 som tack för ett brev. Flaggan vajar inte i tornen, utan har en framträdande position vid sidan av ringmursmotivet istället. Även nutida vykort finns att köpa med den flaggpydda muren.

Att få ett bra fotografi av ringmuren med flaggor kan ta tid. Det beskrev fotografen Hans Hemlin. Han påpekade att det kunde ta fyra till fem år att fånga motivet tillfredställande. Först började han med åka dit några gånger för att se hur ljuset låg. Sedan väntade han tills det samtidigt var fint väder och flaggdag. Om det var mulet gick det inte, för folk vill se bilder av muren i fint väder, menade han. Likaså skulle det vara sommar. Det måste också blåsa från ett visst håll så att flaggorna vajar fint. Är det vindstilla hänger de rätt ner. Hemlin ansåg också att ljuset var bäst klockan sex på morgonen, vilket ytterligare begränsade möjligheterna att få den "rätta" bilden.⁴⁴⁹

På några år, mellan 2003 och 2006, spreds ett flaggmotiv i 15000 exemplar. Det var DUKA-butiken i Visby som sålde en kökshandduk i egen design som souvenir. Den hade ett fotografi

⁴⁴⁸ Svensk Soldat 1971.

⁴⁴⁹ Intervju, Hans Hemlin 2003-07-31.

som förlaga och motivet valdes ut bland flera andra. En murgrönsranka ramade in tre ringmurstorn med flaggor på. Handdukarna vävdes i Portugal. Att beställa så många var en chanstagning, men de sålde slut och planer finns på en ny beställning.⁴⁵⁰ Flaggorna är inte lika framträdande som i exemplen ovan, så det är Visby och inte svenskhet som signaleras här.

Varför en ikon?

Hur är det möjligt att en specifik del av muren blir särskilt utpekad, uppvisad och reproducerad på bild i sådan omfattning och av så skilda aktörer? Jag har ännu inte nämnt skivomslagen med gotländsk musik där muren finns i bakgrunden, kommunens bild för att locka nya invånare, bilder på idrottare som intervjuas efter någon bragd, spelkort, frimärken, bokmärken, tändstickstavlor och stora broderier, tablettaskar under Politikerveckan, omslag till exklusiv choklad och mycket mer.

Vyn har producerats inom både kulturarvsbranschen, som konstverk och som turistisk vy men även av många andra i skilda sammanhang. Muren har gjorts till något typiskt för Visby, till något gotländskt och svenskt. Bilderna har bidragit till mindscapes som berättar om allt från svensk neutralitet under kalla kriget till en sagostad i landet längesedan.

Valdemar Atterdag brandskattar Visby

Gun Westholm, medeltidsarkeolog och antikvarie på Länsmuseet på Gotland, frågar i sin senaste bok, *Visby 1361. Invasionen*, vad som utspelade sig på Gotland när Valdemar Atterdag erövrade ön med hjälp av sin danska här. Det är en fråga som engagerat många och som har producerat starka sägner som traderats om och om igen. Westholm gör nya alternativa tolkningar av källorna. Redan i bokens inledning hänvisar hon till Carl Gustaf Hellqvists tavla med brandskattningsmotivet från 1882. Den finns också avbildad i färg i boken.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Samtal med Lasse Gneipelt, DUKA-butiken, Visby, 2009-04-03.

⁴⁵¹ Westholm, Gun 2007:10. Tavlan finns avbildad på en onummerad bildsida mellan sidorna 124 och 125, där alla färgbilderna är samlade. Bildväven *Vi på muren* efter Sven X:et Erixsons konstverk visas på samma sida.